РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния турд на Елка Иванова Златева на тема *Републиканската теория за разделение на властта в първите американски конституции (1776-1787)* за придобиване на образователна и научна степен *доктор* по специалност *политология* (шифър 05.11.02) от доц. д-р Олга Милентиева Симова, ПУ *Паисий Хилендарски*

Дисертационният труд е в обем от 205 страници, състои се от въведение, три части, заключение и библиография, която съдържа общо 195 заглавия на английски, български и руски език, включваща както документи и оригинални текстове на участници в събитията, така и интерпретативна литература.

Изследваният в работата проблем ми се струва важен и актуален по две причини. В контекста на историята на политическите идеи върху избрания период от развитието на американската политическа мисъл се е обръщало сравнително малко внимание, особено в България. Поради изключителната динамика на процесите и еклектичността на идеите този период често е бил определян като „незрял". Но както справедливо отбелязва авторката, той е своеобразна лаборатория, в която се изпробват и изкристализират политически идеи, смятани впоследствие за класически. Това в особена степен се отнася до идеята за разделение на властите. Втората причина за оценката ми по повод важността и актуалността на проблема се крие в избора на една позабравена до скоро, но отново съживена в последните години на XX в. перспектива, а именно перспективата на републиканската теория. В съвременните политико-философски дебати тя се изпробва като една от възможните алтернативи или като опит за допълване на господстващата либерална доктрина. Проучването на републиканската традиция от тази

гледна точка също ми се струва плодотворно, макар че докторантката не си е поставяла експлицитно подобни цели.

Във въведението към дисертационния труд се обръща внимание на особеностите на американското политическо мислене в сравнение с европейското; изложени са целите и задачите на изследването; накратко е представено съдържанието на отделните части.

Част I е озаглавена *Политическият език на Америка през втората половина на XVIII век*. Тя започва с описание на методологията на проучването, която поставя акцент върху ролята на езика и конкретния исторически контекст за разбирането на политическите идеи. В това отношение авторката следва методологията на Кеймбриджката школа (К.Скинър, Дж. Поукок и др.). Вглеждането в езиковия и времеви контекст позволява изследването да се оттласне от опростяващия според Златева биполярен модел („либерализъм – републиканизъм") в по-ранните интерпретации на американската политическа мисъл и да включи влиянието на религиозните възгледи, многообразието и съвместното съществуване на различни политически идеи в ранната история на американската държава. Във връзка с изложението на методологията искам да отбележа една неточност при представянето на езиците, с които борави модерната политическа теория. Позовавайки се на А. Пагдън, авторката посочва като първи език „езикът на естественото право, известен още като политически аристотелизъм" (стр. 9). Естественото право като идея се появява за първи път във философията на стоиците, следователно не може да се свърже с Аристотеловия възглед за политиката. В книгата на Пагдън става въпрос за това, че събирайки се при Тома от Аквино аристотелизмът и традицията на естественото право оказват съществено

влияние върху по-нататъшното мислене за политика в Европа[1], макар че на места интерпретацията на Пагдън може да бъде подвеждаща в сближаването на двете традиции чрез понятието „естествено".

По-нататък изследването се насочва към политическия език в Америка през XVIII в. Отбелязан е дебатът между „либерали" и „републиканци" по въпроса, коя е политическата идеология, залегнала в основите на американската държава. Ядрото на спора Златева синтезира във въпроса: „дали Съединените щати са създадени, за да култивират граждански добродетели или за да защитават граждански права?" (стр. 15) В съответствие със заглавието на дисертацията по-голямо внимание се обръща на републиканската интерпретация с позоваване на Дж. Поукок, Гордън Ууд и др. Тезата, подкрепена с анализ на множество документи от епохата, е, че въпреки либералната реторика в Декларацията за независимостта и Конституцията от 1787г. „в многобройните памфлети, есета, речи и проповеди, запазени от тези години преобладава една ясно изразена републиканска идеология, извираща от класическия републиканизъм и подхранвана от евангелското реформирано християнство, което възниква в колониите." (стр. 34)

Вярна на подхода за търсене на по-сложни и многопластови интерпретации на американската политическа мисъл авторката се насочва към изследване на влиянието на религията. Анализът води до констатация за близостта между получилите широко разпространение в Америка съборни или конгрегационистки църковни структури, в които миряните сами избират духовните си водачи и републиканското политическо устройство. Обръща се внимание и на приликата между републиканския речник и религиозната

[1] Pagden, A. ed. *The Languages of Political Theory in Early-modern Europe*, Cambridge University Press 1987, p. 3-4

реторика. Отбелязана е спецификата на американската рецепция на класическите републикански идеи от античността и Ренесанса, която обръща особено внимание на причините за упадъка на републиканската форма на управление. Те се откриват в слабостите на човешката природа, които предизвикват упадък на гражданската добродетел – теза, кореспондираща с проповедите на аскетичното богословие в Америка. Самото понятие република за американците от епохата на революцията е свързано не само с тип политическо управление, а „има своеобразно морално измерение и утопичен смисъл, описващ самата същност на тяхното общество" (стр. 24). Така идеята за републиката се приближава до религиозното месианство, сочещо Америка като „новия Йерусалим". Отчетени са и други влияния, довели до оформянето на спецификата на американския републиканизъм – политическите идеи на либерализма, просвещенския рационализъм, радикализма на крайните виги, английското обичайно право.

След подробно изложение и анализ на доктрините на калвинизма, евангелизма и заветното богословие се прави извод за формиране на един специфичен евангелистко-републикански синтез в политическия речник на Америка през XVIII в., чиято изключителност се обяснява с историческия и идеен контекст на войната за независимост, както и със специфичния исторически опит на колониите. Като особена заслуга на авторката в тази част бих отбелязала избягването на едностранчиви интерпретации и двупосочното разглеждане на влиянията на религиозните върху политическите идеи и обратно.

Втората част на дисертацията е посветена на проблема за властта в американската конституционна традиция и първите щатски конституции в периода между1776-1787 г. Тя започва с кратко отбелязване на основните

направления в изследването на ранния американски конституционализъм от края на XIX в. до днес. След това вниманието се съсредоточава върху съотношението на властите като се разграничават две равнища – щатско и централно – и се очертава основният проблем на американския конституционализъм – субординацията между централното и местното ниво и локацията на суверенитета. Проследява се развитието на конституционализма на щатско ниво от времето на кралските харти за учредяване на колониите през първите протоконституционни текстове до щатските конституции след 1776 г., както и развитието на федерализма – многобройните планове за обединение на щатите под различни форми – от съюз, през конфедерация до федерация. Специално внимание е отделено на специфичния американския прочит на кризата в британската конституционна система, който води до пренасянето на акцента от институциите към принципите, така, че последните да служат като ограничителни и възпиращи механизми. Проследяват се различията в британското и американското схващане за правата на човека, представителството и суверенитета.

Вторият сегмент от тази част на дисертационния труд е посветен на щатските конституции и републиканските идеи в тях. Подробно са описани историческите събития около приемането на конституциите, а републиканските идеи са разгледани основно през призмата на текстовете на Дж. Адамс *Размисли за управлението* и *Здравият разум* на Т. Пейн. Въпреки голямото значение на тези текстове (особено този на Адамс) за конституционното изграждане и обстоятелството, че Адамс е автор на конституцията на Масачузетс, смятам, че работата би спечелила, ако акцентът беше поставен върху реализирането на републиканските идеи в самите щатски конституции, нещо на което е отделено съвсем малко място в края

частта, озаглавена *Републиканските идеи в конституциите*. Този недостатък е компенсиран в следващите части, където са представени общите черти на първите щатски конституции и американската доктрина за разделение на властите на щатско ниво. Като основен проблем, свързан с разделението на властите, са посочени големите правомощия на законодателните събрания, които лесно се деформират в тирания на мнозинството (стр.147). Завършвайки коментара си върху втората част на дисертацията бих искала да отбележа, че за нейното написване успешно са били преработени многобройни извори с различен характер.

Третата част е озаглавена *Уставът на Конфедерацията – второто ниво на властта*. В нея също могат да се открояят два сегмента – проследяване на развитието на основният според авторката проблем на американския конституционализъм – съотношението между щатската и централната власт в периода на Конфедерацията и промяната в политическата теория и политическия език. Дебатите за устройството на конфедерацията са представени с акцент върху плана на Джон Дикинсън и реакциите срещу него. Подробно е разгледан Уставът на Конфедерацията от гледна точка на разделението на властта между щатите и Конгреса на Конфедерацията. Анализът води до констатиране на едно опростено разделяне на властта на две нива – външна политика (военни действия и дипломация), за която отговаря Конгреса на Конфедерацията и вътрешна политика, която е поверена на щатите. Като най-сериозен проблем при разделението на властта се посочва обстоятелството, „че Конгресът не разполага с никаква власт да принуди щатите да изпълнят неговите решения" (стр. 162). Няма единно мнение и за смисъла и същността на този орган сред съвременниците на Конфедерацията. Определенията за него варират от „върховен изпълнителен

орган" до „дипломатическо събрание". Златева обръща внимание и на конкретните исторически обстоятелства (въстанието на Шай) за поставянето под съмнение на първата национална конституция на САЩ. Тя се присъединява към схващането, че въпреки краткия живот на Устава, Конфедерацията като форма на управление реално съществува до гражданската война в дисонанс с по-големия централизъм, заложен във втората американска конституция.

Развитието на републиканската теория в годините на Конфедерацията авторката свързва главно с промените в концепцията за суверенитета, която е обект на дебати през 80-те г. на XVIII в. в Америка. Проблемът за суверенитета е поставен първоначално на щатско ниво. От едната страна в дебата е радикалната доктрина за народния суверенитет, според която върховната власт не се намира в никое представително събрание, а в ръцете на всички хора, които могат да оспорват и отхвърлят решенията за събранията по всяко време. Така оспорването на представителството се свързва с идеята за директно участие във властта. От друга страна се търсят гаранции срещу диктатурата на мнозинството (чрез утвърждаване на правомощията на Сената), оспорване на идеята за императивен маднат и настояване за независимост на народните представители. Този период е обозначен като кризисен, свързан с усещане за хаос сред неговите съвременници, поради нестабилността на законодателството, свикването на конвенти, с власт, паралелна на законодателните събрания, слабостта на изпълнителната власт. Проблемите, предизвикани от „демократичния деспотизъм" (Дж. Адамс), водят до възраждане на републиканската реторика за утвърждаване на гражданската добродетел и общото благо. Наблюдава се и завръщане към евангелистко-републиканския синтез от годините преди

революцията. Друго направление в мисленето, което ще се наложи при обсъждането на конституцията от 1787 г. обаче настоява, че единствено правилната конституционна уредба на институциите е гаранция за възпиране на човешките пороци. В текстовете особено на Мадисън се прокрадва идеята, че стремежът към общото благо е заплаха за индивидуалните права и в частност за правото на собственост. Във *Федералистът* се настоява и за засилването на централната изпълнителна власт. Тези идеи променят самото разбиране за републиканизма, той вече не се интерпретира толкова чрез морални категории (добродетел, общо благо), а се съсредоточава върху институционалните измерения. Така той става в по-голяма степен съвместим с либералните идеи за индивидуална свобода и приложим не само за малки държави, както твърди класическата републиканска доктрина.

Върху тази промяна в американската политическа теория се набляга в заключението на дисертацията под заглавие *Републикански лек за републиканските дефекти на управлението. Разпадане на евангелско-републиканския синтез*. Вътрешната дилема на републиканската идеология, синтезирана от авторката като „по-добри хора или по-добри институции" (стр.191), е решена в полза на вторите. Не стремежът към общото благо, а взаимното неутрализиране на конкурентни интереси ще донесат стабилност на една голяма република.

Точно във връзка с горепосочената дилема е и моят основен въпрос към докторантката. Тази дилема е формулирана в работата и и по други начини – култивиране на граждански добродетели или защита на граждански права, директно участие или институционална власт. Дали нерешаването на дилемата може да се свърже с политическата нестабилност и усещането за криза в периода, който е обект на изследване? От тук и по-общият теоретичен

въпрос, дали съвместното съществуване на различни логики в една политическа ситуация непременно води до криза или е възможно избягване на опростяващата бинарна логика (или/или) със запазване на стабилността?

В дисертационния труд Златева си поставя за цел да проследи формирането, развитието и промените на републиканската теория и в частност идеите за разделение на властите в ранните години на американската държава. Убедена съм, че тази цел е постигната, а свързаните с нея задачи са изпълнени. Проблемите са поставени адекватно, интерпретативните ходове в повечето случаи са обосновани и логични, познаването на релевантната първична и вторична литература е задълбочено. Избраната методология докторантката е следвала в целия ход на проучването. Авторефератът е изготвен съобразно изискванията.

Заявявайки, че нямам съвместни публикации с докторантката, смятам, че предложеният труд отговаря на изискванията за получаване на образователна и научна степен „доктор" по политология.

София Подпис:

27.08.2011